

**ТЕРГОВГА ҚАДАР ТЕКШИРУВ ЖАРАЁНИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ – ДОЛЗАРБ ВАЗИФА !!!**

Қурбонова Покиза Умиджон қизи

Ўзбекистон Республикаси ДБҚ

Божхона институти 3-босқич курсанти

Телефон:+99 891-016-21-13

E-mail: kurbanovapokiza22@gmail.com

Гафуров Фарход Рашидович

Ўзбекистон Республикаси ДБҚ

Божхона институти катта ўқитувчиси

Телефон:+99 890-318-51-92

E-mail: fedya90.ivanov@mail.ru

Муродова Маржона Шухрат қизи

Ўзбекистон Республикаси ДБҚ

Божхона институти 3-босқич курсанти

Телефон:+99 890-110-89-93

E-mail: Murodovashoxsanam1@gmail.com

Abstract. This scientific article presents proposals for improving pre-investigation process regulated by the Criminal Procedure Law of the Republic of Uzbekistan. The problems that currently arise in the practice of pre-investigation inspection in the Republic of Uzbekistan, imperfections of legislation, as well as proposals for their elimination are also outlined.

Key words: Criminal procedure code, pre-trial investigation, period of pre-trial investigation, criminal case, suspected person, suspect, defendant, search operations, Commonwealth of Independent States.

Аннотация. Мазкур илмий мақолада бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал қонунчилиги билан тартибга солинган терговга қадар текширув жараёнини такомиллаштиришга оид таклифлар илгари сурилган. Шунингдек, ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида терговга қадар текширув амалиётида учраётган муаммолар, қонунчиликдаги номукамалликлар ҳамда уларни бартараф этиш бўйича таклифлар баён этилган.

Калит сўзлар: Жиноят-процессуал кодекси, терговга қадар текширув, терговга қадар текширув муддати, жиноят иши, шубҳа остига олинган шахс, гумон қилинувчи, судланувчи, тезкор-қидирув тадбирлари, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги.

Аннотация. В данной научной статье представлены предложения по совершенствованию доследственной проверки регулируемого Уголовно-процессуальным законодательством Республики Узбекистан. Также изложены проблемы, возникающие в настоящее время в практике доследственной проверки в Республике Узбекистан, несовершенства законодательства, а также предложения по их устранению.

Ключевые слова: Уголовно-процессуальный кодекс, досудебное расследование, срок досудебного расследования, уголовное дело, подозреваемое лицо, подозреваемый, обвиняемый, оперативно-розыскные мероприятия, Содружество Независимых Государств.

Асосий қисм.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида демократик ҳуқуқий давлат ва адолатли фуқаролик жамиятини барпо этиш, бозор муносабатларига ўтиш ҳамда халқаро ҳуқуқнинг тенг ҳуқуқли аъзоси сифатида жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўрин эгаллаш йўлида жадал ислохотлар амалга оширилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январда “2022 — 2026-йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисидаги ПФ 60-сон фармони тасдиқланди.

Унда мамлакатимизда адолат ва қонун устуворлиги тамойилларини тараққиётнинг энг асосий ва зарур шартига айлантириш бўйича давлат дастури тасдиқланди [1, Б.-2].

Ўзбекистон Республикасида сўнгги йилларда жамият ҳаётининг барча жабҳаларида, жумладан суд-ҳуқуқ соҳасида ҳам бир қатор муҳим ўзгаришлар амалга оширилиб келинмоқда.

Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев жиноят процессида амалга оширилаётган ислохотлар борасида шундай дейди: “...ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимлари томонидан ушланган шахснинг оила аъзолари бу ҳақда дарҳол хабардор қилиниши кераклиги, буни суриштирувчи, терговчи ва бошқа ваколатли шахснинг мажбурияти сифатида қонунда аниқ белгилаб қўйиш таклиф этилди. Бундан ташқари, шахсни ушлаб туриш ва унинг ҳуқуқини чеклайдиган бошқа процессуал мажбурлов чораларини қўллаш ҳолатларини ҳисобга олишнинг электрон тизимига ўтиш зарурлиги, бу жараёнда инсон омили иштирокини иложи борича камайитириш лозимлиги қайд этилди” [2, Б.-4].

Бундай ҳолат терговга қадар текширув соҳасида ҳам ўзининг асоратини кўрсатаётганлигини инкор этиб бўлмайди, уларни бартараф этиш учун курашни кучайтиришни даврнинг ўзи тақозо этмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 21 октябрдаги “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини

ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4850-сон Фармони мазкур соҳадаги давлат сиёсатини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариб, қуйидаги учта асосий устувор йўналишларни белгилаб берди:

- суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини таъминлаш;
- фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш;
- одил судловга эришиш даражасини ошириш [3, Б.-1].

Бу борада шуни таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон Республикасининг 1994 йилда қабул қилинган амалдаги Жиноят-процессуал кодексида (*кейинги ўринларда ЖПК деб юритилади*) муқаддам амалда бўлган жиноят-процессуал қонунларидан демократия ҳамда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини олий қадрият сифатида эътироф этиши, инсонпарварлик ва одиллик сингари ғоялар кенг ўрин олганлиги билан ажралиб туради. Шу боис, бугунги кунда Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал қонунчилиги билан тартибга солинган терговга қадар текширув жараёнларини инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига риоя қилиш, қонунийлик ва адолатни таъминлаш борасида такомиллаштириш зарурати мавжуд.

Шунингдек, терговга қадар текширув даврида процессуал муддатларни ҳисоблаш ва муддатни узайтириш қоидалари ЖПКнинг “Процессуал муддатлар” деб номланган 39-бобида белгилаб берилган [4, Б.-161-163].

Аmmo бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида амалда бўлган ЖПКда бир қанча тартибга солинмаган нормалар мавжуд. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг ЖПКда процессуал муддатларга таъриф берилмаган бўлиб, юридик адабиётларда унга турлича таърифлар келтириб ўтилган. Бундан шуни хулоса қилиш мумкинки, жиноят-процессуал қонунларда муддатларга таъриф бериш мақсадга мувофиқ бўлади.

Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 сентябрдаги “Суриштирув институтини такомиллаштириш муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида” ЎРҚ-442 сонли Қонуни қабул қилинди. Унга мувофиқ “**терговга қадар текширув**” номи остида судга қадар иш юритиш босқичи жорий этилди [5, Б.-3-5].

Терговга қадар текширув – бу жиноят процессининг бирламчи босқичи бўлиб, унда жиноятга оид аризалар, хабарлар ва бошқа маълумотларни текшириш, уларни кўриб чиқиш натижаси юзасидан қарор қабул қилишга доир тадбирларни, шунингдек иш учун аҳамиятли бўлиши мумкин бўлган жиноят излари, нарсалар ва ҳужжатларни мустаҳкамлаш ва сақлашга доир чораларни ўз ичига олади. Ушбу босқичда жинойий қилмиш натижасида жабрланган

фуқароларнинг қонуний манфаатларини муҳофаза қилишни амалга ошириш жараёни бошланади [6, Б.-5].

Ушбу таърифга объектив ёндашадиган бўлсак, терговга қадар текширув - жиноят-процессуал қонуни билан махсус ваколатли бўлган давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жиноятларни очиш, олдини олиш ва унга йўл қўймасликка қаратилган кечиктириб бўлмайдиган тергов ҳаракатларини юритиш фаолияти ҳисобланади.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги тажрибасини ўрганиш натижаларига кўра, кўшгина олимлар терговга қадар текширув тушунчасига нисбатан ўз муаллифлик таърифларини ишлаб чиққан.

Масалан, рус олими **Г.П.Химичева** шундай дейди: - “**Терговга қадар текширув** – жиноят иши қўзғатиш босқичида жиноят-процессуал фаолиятнинг мажбурий қисми бўлиб, процессуал хусусиятга эга” [7, Б.-8-11].

Яна бир рус олими **А.С.Лизунов** шундай таъриф беради: - “**Терговга қадар текширув** – бу жиноят-процессуал қонун билан тартибга солинган ваколатли давлат органлари, мансабдор шахсларнинг фаолияти бўлиб, унинг давомида ҳуқуқни муҳофаза қилиш органига содир этилган ёки тайёрланаётган жиноят тўғрисидаги хабар текширилади, содир этилган хатти-ҳаракатларнинг малакаси белгиланади, шунингдек жиноят содир этган шахсни (шахсларни) аниқлаш учун шошилиш чоралар кўрилади [8, Б.-15-19].

Демак, терговга қадар текширув фаолияти жиноят иши қўзғатилмасдан олиб бориладиган ҳаракатлар мажмуаси ҳисобланади. Яъни терговга қадар текширув фаолияти олиб борилаётганда жиноят иши қўзғатилмаган бўлади.

Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 329-модасига биноан жиноятга оид аризалар, хабарлар ва бошқа маълумотларни кўриб чиқиш тартиби белгиланган бўлиб, унга кўра, жиноятга оид аризалар, хабарлар ва бошқа маълумотлар рўйхатга олиниши ва дарҳол, жиноят ишини қўзғатиш учун сабаб қонунийлигини ва асослар етарли эканлигини текшириш зарурати бўлган тақдирда эса, **ўн суткадан** кечиктирмасдан ҳал қилиниши лозим. Ушбу муддат жиноятга оид аризалар, хабарлар ва бошқа маълумотлар олинган пайтдан бошлаб ҳамда то ишни қўзғатиш ёки қўзғатишни рад қилиш тўғрисида қарор чиқарилгунигача қадар ёхуд терговга қадар текширув материаллари ЖПКнинг 587-модасига мувофиқ прокурорга юборилгунигача қадар бўлган вақтни ўз ичига олади.

Ушбу модда биринчи қисмида кўрсатилган муддат ичида терговга қадар текширув ўтказилиб, унинг давомида қўшимча ҳужжатлар, тушунтиришлар талаб қилиб олиш, шунингдек шахсни ушлаб туриш ЖПКнинг 162-модаси иккинчи қисмига мувофиқ шахсий тинтув ва олиб қўйиш, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш, экспертиза ўтказиш, тафтиш тайинлаш, тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш ҳақида топшириқлар бериш мумкин. Терговга қадар

текширув вақтида бошқа тергов ҳаракатларини ўтказиш ман қилинади. Алоҳида ҳолларда, терговга қадар текширув муддати қуйидаги ҳолатлардан бири мавжуд бўлган тақдирда, суриштирувчи, терговчи ёки терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахсининг асослангирилган қарорига кўра, прокурор томонидан **бир ойгача** узайтирилиши мумкин:

1) ўтказиш учун кўп вақт талаб қиладиган экспертиза, хизмат текшируви, тафтиш ёки бошқа текширув тайинланган бўлса;

2) олис жойларда бўлган ёки чақирувга биноан ҳозир бўлишдан бўйин товлаётган шахслардан тушунтиришлар талаб қилиб олиш зарур бўлса;

3) янги ҳолатлар аниқланиб, уларни қўшимча тарзда текширмасдан туриб қарор қабул қилишнинг имкони бўлмаса.

4) етказилган моддий зарарнинг ўрнини ихтиёрий равишда қоплаш ва жиноят оқибатларини бартараф этиш учун Жиноят кодекси Махсус қисмининг тегишли моддасида белгиланган муддат ўтмаган бўлса, узайтириш мумкин [9, Б.-169-170]. Шу билан бирга, амалиётда терговга қадар текширув натижаларига кўра, қабул қилинган процессуал қарор бекор қилинган ва материал қўшимча текшириш учун юборилган ҳолатлар мавжуд. Мисол учун, тергов бўлими бошлиғи терговчининг жиноят ишини қўзғатишни рад этиш тўғрисидаги ноқонуний ва асоссиз қарорини бекор қилади ва материални қўшимча текшириш учун юборади. Бундай ҳолда, янги текширув муддати яна қайтадан бошланади. Терговга қадар текширув жараёнида айрим тергов ҳаракатларини амалга ошириш давомида ушбу тергов ҳаракатлари натижасини қайд қилишда амалиётда айрим муаммолар учрамоқда.

Масалан, ашъвий далилларга оид текширув экспертизаларини тайинланиши ва ўтказилишини, шунингдек экспертиза текширувлари учун намуналар олишнинг тартиб-қоидалари ҳамда процессуал асослари ЖПКнинг 172-197-моддаларида белгилаб қўйилган.

Божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш ҳолати юзасидан олиб қўйилган товарларнинг истеъмол, фойдаланиш, қайта ишлаш учун яроқлилигини экспертизадан ўтказиш мақсадида мансабдор шахс **3 сутка** мобайнида, тез бузиладиган товарларга нисбатан эса **1 сутка** мобайнида экспертиза тайинлайди. Экспертиза натижалари тўғрисида экспертиза органи **3 сутка** мобайнида, тез бузиладиган товарлар бўйича эса **1 сутка** мобайнида нарсани олиб қўйган органга ёзма эксперт ўз хулосасида тегишли лаборатория-техник тадқиқотлар давомида яроқсиз ҳолга келган ёки қайтарилган намуналар ва бўлақларнинг сонини кўрсатиши шарт. **Уч кун** муддатда экспертиза ўтказиш мумкин бўлмаган, ўзига хос хусусиятларга эга бўлган товарларнинг айрим турлари, тез бузиладиган товарлардан ташқари:

- этил спирти (озик-овқат спирти), алкоғолли маҳсулотлар ва пиво, тамаки маҳсулотлари, доривор воситалар ва тиббиёт буюмлари, шунингдек озик-овқат товарлари **ўн кундан** ортиқ бўлмаган муддатда;

- товарларнинг бошқа турлари **бир ойдан** ортиқ бўлмаган муддатда экспертизадан ўтказилади [10, Б.-3-5]. Аммо ҳозирги кунда терговга қадар текширув жараёнида экспертиза тайинлаш тергов ҳаракати тайинланганда, айрим ташкилотлар томонидан экспертиза хулосалари 1 ой муддатдан ортиқ вақтдан сўнг, айрим ҳолларда 4, 5 ой муддатдан сўнг, экспертиза тайинлаган давлат органига тақдим этилиш ҳолатлари учрамоқда. Шунингдек, ноқонуний банк операциялари орқали валюта пул маблағларини Ўзбекистон Республикасидан хорижий давлатларга олиб чиқиб кетиш ҳамда хорижий давлатлардан ноқонуний равишда Ўзбекистон Республикасига олиб кириш ҳолатларини аниқлаш бўйича хорижий давлатларга юборилаётган сўровномаларга 8 ой, 1 йил каби узок муддат вақт кетаётганлиги сабабли ЖПКнинг 329-моддасига назарда тутилган муддатлар ўтиб кетаётганлигини, яъни бузилаётганлигини мисол қилиб олишимиз мумкин.

Бундан ташқари, бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 47-моддасида шахс гумон қилинувчи деб эътироф этиш тўғрисида қарор чиқарилган вақтдан бошлаб, у гумон қилинувчи мақомига эга бўлиши белгиланган [11, Б.-23]. Амалиётда шахсга нисбатан жиноят иши қўзғатилгандан сўнг, у гумон қилинувчи деб эътироф этилади. Ўзбекистон Республикасининг ЖПКда жиноят содир этишда шубҳаланиб ушланган шахснинг то жиноят иши қўзғатилгунга қадар мақоми ҳамда унинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари белгиланмаган ва кўрсатилмаган. Шу боис, қонунчиликни амалиёт билан мослаштириш ва такомиллаштириш мақсадида ЖПКни “Шубҳа остига олинган шахс” ва “Шубҳа остига олинган шахснинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари” моддалари билан тўлдириш мақсадга мувофиқ. Шунингдек, ушбу тўлдиришдан келиб, чиқиб, ЖПКнинг мазкур моддаларга тааллуқли бошқа моддаларига ҳам мазмунан ўзгартиришлар киритиш зарурати мавжуд.

Масалан, ЖПКнинг 222-моддаси “Жиноят иши қўзғатилгунга қадар гумон қилинувчини ушлаб туриш ҳуқуқига эга бўлган шахслар” деб номланади. Ушбу модда номини “Жиноят иши қўзғатилгунга қадар шубҳа остига олинувчини ушлаб туриш ҳуқуқига эга бўлган шахслар” деб ўзгартириш киритиш керак [12, Б.-111].

Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 225-моддасига асосан, ушланган шахс ушлаб келтирилган пайтдан бошлаб йигирма тўрт соатдан кечиктирилмай сўроқ қилиниши лозимлиги кўрсатилган [13, Б.-112-113]. Аммо ЖПКнинг 329-моддасида қўшимча ҳужжатлар, тушунтиришлар талаб қилиб олиш, шунингдек шахсни ушлаб туриш шахсий тинтув ва олиб қўйиш, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш, экспертиза ўтказиш, тафтиш тайинлаш, тезкор-қидирув

тадбирларини ўтказиш ҳақида топшириқлар бериш мумкин бўлиб, терговга қадар текширув вақтида бошқа тергов ҳаракатларини ўтказиш ман қилинади деб кўрсатилган. Бундан кўриниб турибдики, сўроқ тергов ҳаракати жиноят иши кўзғатилгандан сўнг, гумон қилинувчига нисбатан ўтказилади. Терговга қадар текширувда эса ушланган шахсдан тушунтиришлар талаб қилиб олиш қонунан тўғри бўлади. Ушбу ЖПКдаги бир-бирига зид ҳолатлар ҳам терговга қадар текширув вақтида ушланган шахснинг мақоми ҳамда унинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини алоҳида қилиб киритиш орқали ЖПКни такомиллаштириш ва амалиёт билан мослаштириш мумкин бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, бугунги кунда Ўзбекистон Республикасининг жиноят-процессуал қонунчилиги билан тартибга солинган терговга қадар текширув жараёнларини такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этмоқда. Чунки Ўзбекистон Республикасининг жиноят-процессуал қонунчилигида терговга қадар текширувга оид белгиланган тартиб-қоидалар билан терговга қадар текширувнинг амалий процессуал ҳаракатларини бажариш ўртасида номувофиқликлар ва номукамалликлар мавжуд.

Келгусида Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси билан тартибга солинган терговга қадар текширув жараёнини такомиллаштириш мақсадида қуйидаги таклифларни қонунчиликка жорий этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

- Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 329-моддасига тўртинчи қисм киритиб, уни қуйидагича баён этиш:

“Алоҳида ҳолларда, терговга қадар текширув муддатининг ўтиши қуйидаги ҳолатлардан бири мавжуд бўлган тақдирда, суриштирувчи, терговчи ёки терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахсининг асослангирилган қарорига кўра, прокурор билан келишилган ҳолда тўхтатиб турилиши мумкин:

1) халқаро келишувларга асосан, бошқа давлатларга ва халқаро ташкилотларга юборилган сўровномаларга жавоб 10 кун муддат ичида келмаганда;

2) ўтказиш учун кўп вақт талаб қиладиган экспертиза, хизмат текшируви, тафтиш ёки бошқа текширув жавоблари 10 кун муддат ичида келиб тушмаганда;

3) олис жойларда бўлган ёки чақирувга биноан ҳозир бўлишдан бўйин товлаётган шахслардан тушунтиришлар талаб қилиб олиш зарур бўлганда ҳамда терговга қадар текширувдан қочиб юрган ва шахси аниқланмаган шахслар 10 кун муддат ичида топилмаган ҳолларда.”

Мазкур таклифни асослангирадиган бўлсак, биринчидан, терговга қадар текширув муддатини тўхтатиб туришга амалий зарурат мавжуд. Чунки аниқланган жиноят аломати бор бўлган ҳуқуқбузарлик ҳолатлари бўйича хорижий давлатларга сўровномалар юборилганда, уларнинг жавоблари терговга

қадар текширув муддатида ва муддат узайтирилган ҳолларда ҳам етиб келмаслик ҳолатлари, экспертиза тайинланганда, экспертиза хулосалари 4-5 ойдан сўнг, тақдим этилиш ҳолатлари, шу жумладан, ишга алоқадар шахслардан тушунтириш хатлари олиш зарур бўлганда, мазкур шахсларни терговга қадар текширув даврида топиш имконияти бўлмайдиган ҳолатлар учраб турибди.

Иккинчидан, иш юритишни тўхтатиб туриш амалиёти Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексида белгиланган жиноят иши бўйича иш юритишнинг кейинги босқичида жорий этилган. Ушбу тартибга ўхшаш амалиётни терговга қадар текширув муддатларига ҳам жорий этиш зарурати мавжуд. Масалан, ЖПКнинг 405⁷-моддаси “

“Агар жиноят иши бўйича дастлабки эшитувни ўтказиш чоғида айбланувчининг яширинганлиги аниқланса, судья ушбу айбланувчига нисбатан иш юритишни тўхтатиб туриш ва унга нисбатан қидирув эълон қилиш тўғрисида ажрим чиқаради, бундан ушбу Кодекснинг [410](#) ва [418-моддаларида](#) назарда тутилган ҳоллар мустасно...”

Ёки ЖПКнинг 405⁹-моддаси “

“Жиноят иши қуйидаги ҳолларда тўхтатиб турилади:

ушбу Кодекс 405⁷-моддасининг [биринчи қисмида](#) назарда тутилган тақдирда — айбланувчи топилгунига қадар;

ушбу Кодекс 405⁷-моддасининг [иккинчи қисмида](#) назарда тутилган тақдирда — айбланувчи соғайгунига қадар.”

- Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 5-бобини қуйидаги янги моддалар билан тўлдириш мақсадга мувофиқ:

“45-модда Шубҳа остига олинган шахс

Шубҳа остига олинган шахс – жиноят аломатлари ва белгиларини кўрсатувчи ҳаракатларни содир этганлиги тўғрисида маълумотлар мавжуд бўлса-да, бу маълумотлар уни ишда гумон қилинувчи тариқасида иштирок этишига жалб қилиш учун етарли бўлмаган шахсдир.”

“46-модда Шубҳа остига олинган шахснинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари

Шубҳа остига олинувчи: ўзининг нимада шубҳа қилинаётганлигини билиш; ушлаб турилганлиги ва турган жойи тўғрисида адвокатга ёки яқин қариндошига телефон орқали қўнғироқ қилиш ёхуд хабар бериш; у амалда ушланган ёки жиноят жойида ушлаш билан боғлиқ тезкор-қидирув тадбири амалда яқунланган ёхуд унинг жиноят аломатлари ва белгиларини кўрсатувчи ҳаракатларни содир этиб, шубҳа остига олинганлиги унга маълум қилинган пайтдан бошлаб ҳимоячига эга бўлиш ҳамда учрашувларнинг сони ва давом этиш вақти чекланмаган ҳолда у билан холи учрашиш, ушбу Кодекснинг 230-моддаси [иккинчи қисмида](#) назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно; ушланганидан кейин йигирма тўрт соатдан кечиктирмай тушунтиришлар олинишини талаб қилиш; ўзига нисбатан қўйилган шубҳа хусусида ҳамда ишнинг бошқа ҳар

қандай ҳолатлари тўғрисида кўрсатувлар бериш ёхуд кўрсатувлар беришдан бош тортиш ва кўрсатувларидан жиноят ишига доир далиллар сифатида унинг ўзига қарши фойдаланилиши мумкинлиги ҳақида хабардор бўлиш; ўз она тилидан ҳамда таржимон хизматидан фойдаланиш; ўзининг ҳимояланиш ҳуқуқини шахсан ўзи амалга ошириш; илтимоснома бериш ва рад қилиш; далиллар тақдим этиш; суриштирувчи ёки терговчининг рухсати билан тергов ҳаракатларида иштирок этиш; ярашув тўғрисидаги, амнистия актини қўллаш ҳақидаги ишлар бўйича суд мажлисларида иштирок этиш; суриштирувчининг, терговчининг, прокурорнинг ва суднинг ҳаракатлари ҳамда қарорлари устидан шикоятлар бериш ҳуқуқига эга.

Шубҳа остига олинувчи: суриштирувчи, терговчи ва прокурорнинг чақирувига биноан ҳозир бўлиши, терговга қадар текширувда, суриштирувда ва дастлабки терговда иштирок этишдан бош тортмаслиги; ҳақиқатни аниқлашга далилларни йўқ қилиш, сохталаштириш, гувоҳларни кўндиришга уриниш ва қонунга хилоф бошқа ҳаракатлар билан тўсқинлик қилмаслиги; ўзига нисбатан танланган эҳтиёт чорасидан келиб чиқадиган талабларни бажариши; суриштирувчи, терговчи, прокурорнинг гувоҳлантириш, эксперт текшируви учун намуналар олиш, экспертиза ўтказиш учун тиббий муассасага жойлаштириш тўғрисидаги қарорлари ва ушбу Кодексда назарда тутилган бошқа процессуал қарорлар ижро этилишига тўсқинлик қилмаслиги; ишни тергов қилишда тартибга риоя этиши шарт.

Шубҳа остига олинувчи зиммасига кўрсатув бериш, шунингдек ўзининг жиноятга алоқадор эмаслигини ёки ишнинг бошқа бирор ҳолатларини исботлаш мажбурияти юкланиши мумкин эмас.” Мазкур таклифни асослантирадиган бўлсак, биринчидан амалий зарурат мавжуд. Масалан, ЖПКнинг 47-моддасида шахс гумон қилинувчи деб эътироф этиш тўғрисида қарор чиқарилган вақтдан бошлаб, у гумон қилинувчи мақомига эга бўлиши белгиланган. Амалиётда шахсга нисбатан жиноят иши қўзғатилгандан сўнг, у гумон қилинувчи деб эътироф этилади. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига жиноят содир этишда шубҳаланиб ушланган шахснинг то жиноят иши қўзғатилгунга қадар мақоми ҳамда унинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари белгиланмаган ва кўрсатилмаган. Иккинчидан, бугунги кунда ЖПК талабларига асосан, аниқланган жиноят аломатлари бор ҳолатлар бўйича ишни судга қадар ва суд вақтида юритиш даври қуйидагиларга бўлинган:

1. Терговга қадар текширув.
2. Тергов (суриштирув шаклида ва дастлабки тергов).
3. Суд.

Мазкур босқичларда ушланган шахснинг мақоми қуйидаги белгиланган:

1. Терговга қадар текширувда: йўқ.
2. Терговда: гумон қилинувчи ва айбланувчи.

3. Судда: судланувчи.

Терговга қадар текширув даврида шубҳа остига олинган шахс мақомининг жорий этилиши юқоридаги кетма-кетликни мантиқан изчилликда бўлишини таъминлайди ва ЖПК қонунчилиги амалиёт билан мослаштирилади ва такомиллаштирилади.

- Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 226-моддасига ушлаб туриш муддатига кирмайдиган ҳолатларни белгилаб, ушбу моддани қуйидаги таҳрирда баён этиш:

ЖПК “226-модда. Ушлаб туриш муддати

Ушлаб туриш муддати шахс амалда ушланган пайдан (эркин ҳаракатланишга бўлган ҳуқуқларнинг ҳақиқий чекланган пайти) эътиборан кўпи билан қирқ саккиз соатни ташкил этади.

Ушлаб туриш муддатига қуйидагилар кирмайди:

1) олис жойларда ушланган шахсни ушлаб туриш жойига олиб келгунга қадар кетган вақт;

2) ушланган шахсни ҳимоя ҳуқуқи билан таъминлаш учун чақирилган адвокат етиб келгунга қадар кетган вақт.

3) ушланган шахс ва ҳимоячи ўтказилган тезкор-қидирув тадбири натижалари бўйича расмийлаштирилган иш материаллари билан танишиб чиққан вақт.

Суриштирувчи, терговчи ёки прокурор томонидан зарур ва етарли асослар тақдим этилганда ушлаб туриш суднинг қарори билан кўшимча равишда қирқ саккиз соатга узайтирилиши мумкин.

Ушлаб туриш муддати тугагунга қадар ва асослар мавжуд бўлганда шахс айбланувчи тариқасида ишда иштирок этишга жалб қилиниши, унга айб эълон қилиниши, ушбу Кодекснинг [109 — 112-моддаларидаги](#) қоидалар бўйича сўроқ қилиниши ва ушбу Кодекснинг [236 — 240-моддалари](#) қоидаларига амал қилган ҳолда эҳтиёт чорасини танлаш ҳақидаги масала ҳал қилиниши зарур.

Алоҳида ҳолларда, ушлаб турилган гумон қилинувчига нисбатан суд томонидан қамоққа олиш, уй қамоғи ёки гаров тарзидаги эҳтиёт чоралари қўлланилиши мумкин. Бунда гумон қилинувчига у ушланган кундан эътиборан ўн кун ичида айблов эълон қилиниши керак. Акс ҳолда эҳтиёт чораси бекор қилинади ва шахс қамоқдан ёки уй қамоғидан озод этилади, гаров эса гаровга қўювчига қайтарилади. Жиноят иши қўзғатилганидан кейин ва ушлаб туришнинг бутун муддати мобайнида ишни юритиш ўзига тааллуқли бўлган суриштирувчи ва терговчи жиноятни содир этиш ҳолатларини аниқлаш, ушлаб туришнинг асосли эканлигини текшириш учун ўз ваколатлари доирасида тергов ҳаракатлари ўтказиши мумкин.” Мазкур таклифни асослантирадиган бўлсак, биринчидан амалий зарурат мавжуд. Бугунги кунда амалиётда ушлаб туриш жойидан олис жойларда жиноят содир этишда гумон қилиниб ушланган шахсни

ЖПКнинг 228-моддасида кўрсатилган ушлаб туриш жойларига олиб келгунга қадар, ушлаб туриш муддати тугаб қолаётганлиги сабабли ушланган шахсни кўйиб юбориш зарурати вужудга келмоқда.

Иккинчидан, ўтказилган тезкор-қидирув тадбири натижаларини ҳужжатлаштиришда жамиятда муомаласи чекланган ва тақиқланган ашёлар (наркотик моддалар, қурол-яроқлар ва шу кабилар) бўйича экспертиза текширувларининг натижалари чиққунга қадар ҳамда айрим ҳолларда ҳимоя ҳуқуқини таъминлашда ушланган шахсининг айнан ўзи яқиндан таниган ҳимоячини келишини талаб қилган ҳолларда ушлаб туриш муддати тугаб қолаётганлиги сабабли ушланган шахсни кўйиб юбориш зарурати вужудга келмоқда. Шу боис, жиноятчиликка қарши курашда амалий иш юритиш жараёнларини ЖПК талабларига мослаштириш ва тўпланган далилларнинг мақбуллигини таъминлаш мақсадида истисно тариқасида ушлаб туриш муддатига кирмайдиган ҳолатларни белгилаб кўйиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Мазкур таклифларни Ўзбекистон Республикаси ЖПКга киритилиши келгусида жиноятларни тез ва тўла очилишига, айбдорларни фош этилишига, жиноят содир этган ҳар бир шахсга адолатли ҳукм чиқарилишига, жиноят процесси иштирокчиларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ўз вақтида ҳимоя қилинишига, Жиноят – процессуал қонунчилигини такомиллаштирилишига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони. Тошкент. 2022 й.
2. Ш.М.Мирзиёев. 2019 йил 7 декабрь кунидаги “Конституция ва қонун устуворлиги – ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятининг энг муҳим мезонидир” (Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 27 йиллиги муносабати билан тантанали маросимдаги маърузаси). Тошкент. 2019 й.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 21 октябрдаги “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4850-сон Фармони. Тошкент. 2016 й.
4. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. Тошкент. 1994 й.
5. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 сентябрдаги “Суриштирув институтини такомиллаштириш муносабати билан Ўзбекистон

Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида” ЎРҚ-442 сонли Қонуни. Тошкент. 2017 й.

6. Ф.Р.Гафуров. Божхона органларида терговга қадар текширув ва суриштирув ўтказиш методикаси. Услубий қўлланма. Тошкент. 2020 й.

7. Химичева Г.П. “Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности.” Монография. Москва. 2003 г.

8. Лизунов А.С. “Доследственная проверка как часть досудебного производства” диссертация. Москва. 2017 г.

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 15 июлдаги “Давлат даромадига ўтказиладиган мол-мулкни олиб қўйиш, сотиш ёки йўқ қилиб ташлаш тартибини такомиллаштириш тўғрисида”ги 200-сонли Қарори. Тошкент. 2009 й.

10. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. Тошкент. 1994 й.

11. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. Тошкент. 1994 й.

12. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. Тошкент. 1994 й.

13. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. Тошкент. 1994 й.